

Nr 134.

Av herr **Staxäng m. fl.**, om anslag till effektivisering av Bohusläns företagareförenings verksamhet, m. m.

Huvudnäringarna i Bohuslän ha intill år 1930 varit jordbruk, fiske och stenindustri. Den sistnämnda industrien har varit förlagd till mellersta och norra Bohuslän, närmare bestämt till ett kustområde, vilket begränsas av Gullmarsfjorden i söder och av Idefjorden i norr. Stenindustrien började taga fart i mitten på 1800-talet. Redan från början blev brytningen av de mäktiga granitfyndigheterna i Bohuslän mycket beroende på efterfrågan av stenprodukter i utlandet. Lågkonjunkturerna i denna industri sammanfalla också i regel med tiderna för minskad efterfrågan i utlandet av stenprodukter och då särskilt av gatsten. De förut inträffade lågkonjunkturerna ha emellertid följts av markerade högkonjukturer. Intill år 1930 var den svenska stenindustrien stadd i utveckling. Efter världskrigets utbrott i augusti 1914 vidtogos visserligen efter hand produktionsinskränkningar, så att i slutet av år 1915 all stentillverkning praktiskt taget upphört. Dessa omfattande produktionsinskränkningar föranledde statsmakterna att anvisa medel för sysselsättning av de arbetslösa stenarbetarna vid väg- och fiskehamnsbyggnader samt för att utvidga den inhemska marknaden av gatsten. Efter världskrigets slut år 1918 började emellertid exporten att komma i gång. Under år 1929 exporterades 1,031,207 ton granitprodukter till ett värde av i runt tal 26 miljoner kronor. Under 1939 hade exporten nedgått till 133,426 ton med ett värde av i runt tal 6,200,000 kronor. Därefter har exporten ytterligare nedgått, men vi kunna icke angiva några exakta siffror senare än för år 1939. Denna beklagliga minskning av exporten å granitprodukter har medfört en oerhörd minskning av antalet arbetare inom stenindustrien. Den 1 januari 1929 voro i Bohuslän 8,026 arbetare sysselsatta vid stenindustriella anläggningar. Den 1 januari 1939 hade arbetarnas antal minskat till 3,379.

Den 1 januari 1942 hade arbetarnas antal ytterligare minskat och torde i Bohuslän vara omkring 1,500 man, varav 999 man arbete inom gatstensindustrien. Från år 1929 intill år 1942 har sålunda arbetareantalet inom stenindustriområdet i Bohuslän minskat med över 80 procent.

Därtill kommer att många jordbrukare förlorat inkomsten av stenkorslor och berglegor. Denna våldsamma minskning av arbetstillfällen inom den bohuslänska stenindustrien ha medfört betydande svårigheter för de anställda själva och för kommunerna. Svårigheterna äro särskilt kännbara därför att de koncentrerats till ett förhållandevis litet område av länet, inom vilket område inga andra näringar av större betydelse finnas. De antydda förhållandena ha sålunda bland annat medfört en stark utflyttning från

Bohuslän. Till belysande av utflyttningsens omfattning må följande siffror angivas.

Antalet innevånare.

	1 januari 1930	1 januari 1942	Minskning
<i>Stångenäs härad</i> , kommunerna Lyse, Brastad och Bro	11,217	18,020	3,197
<i>Solenäs härad</i> , kommunerna Malmön, Kungshamn, Smögen, Askum, Tossene och Bärfendal	13,798	12,495	1,303
<i>Kville härad</i> , kommunerna Kville, Svenneby och Bottna	6,921	5,988	933
<i>Tanums härad</i> , kommunerna Tanum, Grebbestad köping och Lur.....	8,101	6,930	1,171
<i>Vette härad</i> , kommunerna Tjärnö, Skee, Näsinge, Hög-dal och Lommeland.....	11,318	9,435	1,883
Summa	51,355	42,868	8,487

Ovannämnda häradser med angivna kommuner utgöra det egentliga stenindustriområdet i Bohuslän. För att ytterligare belysa utflyttningsens intensitet återgivas motsvarande siffror för närgränsande häradser.

Antalet innevånare.

	1 januari 1930	1 januari 1942	Minskning
<i>Tunge härad</i> , kommunerna Svärteborg, Håby och Foss	7,597	7,478	119
<i>Sörbygdens härad</i> , kommunerna Hede, Sanne och Krokstad	3,430	3,232	198
<i>Bullarens härad</i> , kommunerna Naverstad och Mo ..	3,197	3,034	163
Summa	14,224	13,744	480

Från ovan berörda områden ha under angivna tid således utflyttat nära 9,000 personer. I stenindustriområdet ha c:a 16.5 procent av befolkningen flyttat bort, och i närgränsande områden stannar utflyttningen vid c:a 3.4 procent. Folkmängden i Bohuslänns 87 landskommuner var den 1 januari 1930 169,831 och den 1 januari 1942 157,589. Den sammanlagda minskningen å hela länets landsbygd den 1 januari 1942 utgör således 12,242 personer. I länets städer, utom Göteborg, har befolkningen under samma tid ökat med 2,906 från 43,328 personer till 46,234 personer.

Den starka avflyttningen från de många små kommunerna inom stenindustriområdet är så mycket allvarligare som det är det unga, kraftiga folket som flyttar bort. Några stickprov bland de ifrågavarande kommunerna på hur befolkningen fördelar sig i olika åldersgrupper äro av intresse.

¹ Siffrorna för den 1 januari 1942 äro angivna efter uppgifter i pressen.

Lommelands kommun (Efter mantalslängden för år 1941.)

Å r	—15	16—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71
Antal	169	56	82	108	104	72	73	60

Skee kommun (Efter mantalslängden för år 1941.)

Å r	—15	16—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71
Män	587	233	364	445	364	292	195	203
Kvinnor	476	198	248	337	334	214	182	184
Antal	1,063	431	612	782	698	506	377	387

Bro kommun (Efter 1939 års mantalslängd.)

Å r	—15	16—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71
Antal.....	503	276	316	327	304	183	223	214

Ehuru vi icke äro i tillfälle att anföra några jämförande siffror för år 1930 kunna vi dock, på grund av vår kännedom om läget, med bestämdhet påstå att en allvarlig förskjutning ägt rum på så sätt, att försörjningsbördorna för de arbetsföra åldrarna under det sista decenniet blivit mycket mera kännbara än tidigare. Det bör heller icke råda någon tvekan därom, att därest icke denna utflyttning inom en nära framtid kan hejdas, eller åtminstone minskas, så komma försörjningsbördorna för de arbetsföra åldrarna att bliva hart när omöjliga att bära.

För kommunernas vidkommande har stenindustriens successiva upphörande, till den omfattning industrien nu har, medfört oerhörd påfrestning. Denna påfrestning ökas år efter år allt efter som de yngre och mest arbetsföra flytta bort för att lämna kvar barn och åldringar. Kommunernas ställning klarlägges av följande fakta, hämtade ur den offentliga statistiken. För att icke göra denna vår framställning allt för omfattande ha vi i det följande icke medtagit andra kommuner än dem, i vilka stenindustrien haft större betydelse.

Nedan angivna siffror visa, att antalet skattekronor visserligen, med några få undantag, ökat, men detta torde bl. a. vara beroende på flera olika faktorer såsom någon förbättring av inkomsterna av jordbruksdriften, vilket i detta avseende till en del uppvägt den minskade inkomsten inom stenindustrien. Svårigheterna, som kommunerna inom stenindustriområdet befinna sig uti, belysas bäst genom den över så gott som hela linjen stegrade utdebiteringen för kommunala ändamål. Till de siffror, som i efterföljande tabell angiva utdebiteringen pr skattekrona, skola även läggas vägs katt och landstingss katt. Hela kommunala utdebiteringsbehovet på grund av 1940 års taxeringar var sålunda i medeltal pr skattekrona i Stångenäs härad 22.45, Sotenäs härad 16.03, Kville härad 21.71, Tanums härad 18.71 och Vette härad 21.32.

Den kris, som bröt in under senare delen av år 1930 och som särskilt drabbade förut nämnda områden av Bohuslän, har föranlett statsmakterna

Kommun	Antal skatte- kronor 1930	Antal skatte- kronor 1941	Utdebitering per skatte- krona 1930	Utdebitering per skatte- krona 1941	Statsbidrag till skatte- lindring 1941
Lyse	6,965	6,325	11.65	21.00	7.70
Brastad	12,519	14,152	10.70	16.00	4.37
Bro	6,526	6,845	10.35	18.29	6.11
Malmön	5,862	6,042	7.60	16.00	3.84
Kungshamn	7,178	13,152	10.00	6.50	—
Askum	8,341	6,613	7.50	16.00	4.92
Tossene	16,894	15,626	9.00	15.10	2.98
Bärfendal	1,190	1,187	8.60	12.00	2.73
Kville	11,482	13,757	10.08	16.13	3.46
Bottna	1,194	1,251	12.62	14.94	4.35
Svenneby	2,995	2,798	11.10	19.40	6.63
Tanum	4,639	15,826	9.10	15.00	4.14
Lur	2,819	3,853	14.50	12.55	2.00
Skee	14,330	15,008	10.51	14.20	3.07
Näsinge	3,398	2,888	14.65	23.00	8.71
Hogdal	2,957	4,116	11.65	16.70	5.45
Lommeland	2,073	1,907	17.30	23.70	10.03

att anvisa betydande belopp för att i någon mån minska de svårigheter, som sålunda uppstått. Till väganläggningar och fiskehamnar liksom till vatten- och avloppsledningar m. fl. arbeten ha under årens lopp stora summor anvisats. För den hjälp, Bohusläns befolkning på detta sätt erhållit, är den mycket tacksam. I regel ha dock de av statsmakterna anvisade anslagen förutsatt kommunala bidrag, vilket ofta varit mycket påfrestande i ekonomiskt hänseende, trots att de kommunala bidragen i regel i och för sig varit tämligen små. Den våldsamt stegrade utdebiteringen för kommunala ändamål talar här sitt tydliga språk.

Ganska snart syntes det, att krisen skulle bli av mycket allvarlig natur. Det gällde sålunda att icke endast skapa arbetstillfällen av mera tillfällig natur. Framförallt gällde det att få nya företag till stånd, vilka på ett mera varaktigt sätt kunde giva försörjning till de människor, som direkt eller indirekt förlorat sitt uppehälle på grund av krisen inom stenindustrin. Detta problem dryftades ständigt och dryftas ännu inom länsstyrelsen, i landstinget och i kommunerna. Och även statsmakterna ha intresserat sig därför. Genom beslut av Kungl. Maj:t tillsattes en kommitté med landshövding Malte Jacobsson som ordförande, vilken undersökte Bohusläns försörjningsmöjligheter och som även avgivit betänkande med förslag i ämnet. Likaså har 1937 års granitutredning, vilken även utsetts av Kungl. Maj:t, avgivit betänkande och förslag rörande befrämjande av avsättningen av den svenska stenindustriens produkter, något som självklart i hög grad

berör Bohuslän, till vilket län, som förut berörts, huvuddelen av den svenska granitindustrien är förlagd. Det klarläggande av försörjningsläget, som sålunda ägt rum, och de uppslag till partiell lösning av denna ytterst allvarliga fråga, som framkommit, ha emellertid endast lett till relativt ringa positiva resultat.

I Brastad ha statsmakterna medverkat till tillkomsten av en gasmaskfabrik. På grund av det rådande utrikespolitiska läget har arbetet vid denna industri forcerats, varför företagets framtida öde ter sig ganska ovisst. Men vi hysa dock den förhoppningen, att det — om så skall behövas genom statens direkta medverkan — skall bli möjligt att vid denna anläggning framställa för folkhushållet behöfliga nyttigheter och att sålunda ifrågasvarande anläggning skall kunna bereda försörjning åt ett förhållandevis stort antal människor. Vidare har genom statens indirekta stöd uppförts en trähusfabrik i Uddevalla. Utan tvivel har även trähusfabriken haft stor betydelse, särskilt för staden Uddevalla, som vid tiden för denna anläggnings tillkomst också hade en förhållandevis stor arbetslöshet. En annan av befolkningen uppskattad åtgärd är inrättande av verkstadsskolorna i Mölndal, Uddevalla och Lysekil för arbetslös manlig ungdom. Än mer uppskattad skulle den varit om alla de ynglingar, som i dessa skolor erhållit god yrkesutbildning, kunnat erhålla sysselsättning i hemorten. Av de flera hundra ynglingar, som utbildats i verkstadsskolorna, torde inte 5 procent fått sin utkomst inom länet. Självfallet hysa vi dock den uppfattningen, att det är bättre att ynglingar få yrkesutbildning och kunna komma ut i landet för att erhålla sin utkomst än att stanna i hemorten för att sysselsättas i tillfälliga företag, som anordnats för arbetslöshetens bekämpande. För att stimulera och stödja tillkomsten av nya företag bildades 1938 Bohusläns företagareförening, som började sin verksamhet den 1 januari 1939. Till föreningen äro anslutna flertalet kommuner i mellersta och norra Bohuslän. Föreningen har erhållit statsanslag för upplysnings- och organisationsarbete samt har anställt en konsulent för sin verksamhet. I form av bidrag och lån till stöd åt nya företag ha under de två år föreningen varit i verksamhet beviljats av statsmedel 220,000 kronor och av landstingsmedel 40,000 kronor. Till föreningen ha inkommit 168 ansökningar om lån. Av dessa ha 61 ansökningar beviljats på tillsammans 274,000 kronor. Inom de 61 företag, som sålunda beviljats lån, beräknas, att 390 personer skola beredas sysselsättning. På föreningens bord ligger under utredning ett flertal projekt, som, därest de kunde komma till stånd, skulle innebära en betydelsefull differentiering av näringslivet i länet och väsentligt bidra till att öka försörjningsmöjligheterna för de människor, varom här är fråga. Som exempel på företag, som planeras och varom undersökning pågår eller som vänta på att undersökning skall sättas i gång, äro: anläggning av charmeuseväveri, anläggning för tillverkning av sidenband, anläggning av madrassfabrik, anläggning för tillverkning av silltunnor, tillverkning av reservoarpennor, fruktmustfabrikation samt konservering av grönsaker i större skala, anläggande av sågverk i norra Bohuslän, som är förhållande-

vis skogrikt, men saknar sågverk för utnyttjande av råvarorna. Vidare fråga om skeppsvarv i Strömstad för byggande av mindre fraktfartyg, utbyggnad av emballagefabrik i Lysekil jämte flera andra projekt, som framförts till föreningen.

Åtskilliga förslag till nya företag ha emellertid utretts och, då kalkylerna varit försvarbara, förts fram med tanke på att de skulle erhålla statens ekonomiska stöd. Så har t. ex. skett med vitplåtvalsverket i Lysekil, vilket projekt först fördes fram av den s. k. Bohuslänsutredningen och sedermera bearbetades av en expert, som bekostades av statsmedel. En knappfabrik i Strömstad var även kalkylerad och färdig. Men det synes, som om det under stundom funnes starka krafter, vilka ställde sig hindrande i vägen för att nya företag skulle tillföras denna hårt prövade landsända. Ehuru vi ingalunda vilja hävda någon annan mening än den, att nya företag icke böra komma till stånd, därest icke rimlig säkerhet finnes för att företagen skola kunna bestå för framtiden, synes det oss dock vara oundgängligen nödvändigt, att vid bedömande av kalkylerna för de företag, som skola förläggas till Bohusläns stenindustriområde, skälig hjälp måste lämnas för att motväga den ekonomiska belastning ett företag erhåller vid dess förläggande till ort med hög kommunalskatt och med kanske även andra svårigheter av ekonomisk natur. Skulle icke sådan hjälp i tillräcklig grad beräknas vid prövning av de nu aktuella, under undersökning varande nya företag inom stenindustriområdet, hysa vi de allvarligaste farhågor för att de ekonomiska omständigheterna inom sagda område bliva så ogynnsamma, att nya företag framdeles under inga omständigheter kunna förläggas dit. Ett sådant förhållande skulle utan tvivel medföra väsentligt ökade utgifter för staten i form av skattelindringsbidrag och för anordnande av arbeten av nödhjälpsnatur m. m. I sanning ett mörkt framtidsperspektiv, som statsmakterna böra hjälpa bygden att undkomma innan det är för sent.

Vi hysa nog den uppfattningen att det icke är alls uteslutet att stenindustrin skall ånyo få goda avsättningsmöjligheter. Men även om så skulle ske vore ett mera differentierat näringsliv av betydelse, inte minst för stenindustriens egen del. Det synes oss sålunda vara ett allmänt intresse att stenindustrin uppehålls för att kunna tillgodose en eventuellt ökad efterfrågan på stenprodukter.

De åtgärder, som vi anse böra i första hand vidtagas som led i ett metodiskt arbete för att åt Bohusläns stenindustriområde knyta nya företag i syfte att öka försörjningsmöjligheterna för befolkningen i detta område, äro att bereda länets företagareförening tillräckligt ekonomiskt stöd från statens sida, så att föreningen på ett effektivt sätt skall kunna tillvarata alla de möjligheter, som yppa sig i sagda hänseende. Vi tänka alldeles särskilt på nödvändigheten av att föreningen och dess konsulent kan bli i tillfälle att anlita experter för utredning av frågor, som kräva särskild sakkunskap, samt för utredning av företag av större omfattning.

Vidare bör, enligt vår mening, Kungl. Maj:t vid prövning av stöd åt nya företag, avsedda att förläggas till länets stenindustriområde, i största möjliga

mån beakta de svårigheter, i vilka såväl kommunerna som de enskilda inom detta område äro, samt tilldela företagen, och i förekommande fall kommunerna, tillräckligt ekonomiskt stöd för att nya företag måtte kunna förläggas dit.

Med stöd av vad vi sålunda anfört hemställa vi,

1) att riksdagen ville till Kungl. Maj:ts förfogande ställa ett belopp av 25,000 kronor att användas i syfte att effektivisera Bohusläns företagareförenings verksamhet med be- myndigande för Kungl. Maj:t att utfärda närmare föreskrifter för medlens användning, samt

2) att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att Kungl. Maj:t måtte vidtaga åtgärder till främjande av näringslivet inom Bohusläns stenindustri- område.

Stockholm den 23 januari 1942.

Ernst V. Staxäng.

J. W. Mårtensson.

C. O. Carlsson.

Carl E. Johansson.

Gösta Andersson,

Erik Johansson,

Wald. Svensson.

Möln dal.

Öckerö.
